

QUADERNS D'ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA DE LA CIUTAT DE BARCELONA

| BARKENO | BARCINO | BARCINONA |
| BARŠALŪNA | BARCELONA |

quarhis

ÈPOCA II · ANY 2021 · N.15 · ISSN 1699-793X
248 PÀGINES · BARCELONA

Editor:
Museu d'Història de
Barcelona (MUHBA)
Institut de Cultura
Ajuntament de Barcelona

Director MUHBA:
Joan Roca i Albert

Secretaria de redacció:
Vanesa Triay

Consell de redacció:
Daniel Alcubierre
(MUHBA)
Reinald González
Josep Guitart (UAB)
Josep M. Gurt (UB)
Magí Miret (GC)
Carme Miró (ICUB)
Núria Miró (MUHBA)
Miquel Molist (UAB)
Emili Revilla (MUHBA)
Teresa Reyes (DiBa)
Queralt Solé (UB)

Avaluadors externs:
Luis Caballero Zoreda
Carmen Fernández Ochoa
Sauro Gelichi
Jean Guyon
Bernat Martí
Lucy Vallauri
Desiderio Vaquerizo
Giuliano Volpe

**Altres avaluadors
2012-2021:**
Carmen Aranegui Gascó
Xurxo M. Ayán
José Beltrán Fortes
Gian Pietro Brogiolo
Francesc Burjachs
Claudio Capelli
Laura Castells
Lídia Colomines
Carlo Ebanista
Virginia García-Entero

Albert Garcia Espuche
Enrico Giannichedda
Ignacio Grau
Carmen Guiral Pelegrín
Sonia Gutiérrez Lloret
Alberto León Muñoz
Josep M. Macias
Assumpció Malgosa
Pedro Mateos Cruz
Josep M. Nolla
Lauro Olmo Enciso
Josep M. Palet
Antonio Pizzo
Juan Antonio Quirós
Paolo Ramagli
Santiago Riera Mora
Jacques Thiriot
Josep Maria Vila

Control gràfic:
Emili Revilla

Disseny gràfic:
PFP
(Quim Pintó,
Montse Fabregat)

Realització:
M. Dolors Magallón
El taller interactivo, S.L.

Imatges de la coberta:
Daniel Alcubierre-
MUHBA

Imatges contracoberta:
Global Mediterrània

ISSN
1699-793X

Dipòsit legal
B-9715-2005

© dels textos els autors
© de l'edició

**Museu d'Història
de Barcelona**
Institut de Cultura,
Ajuntament de Barcelona
Plaça del Rei, s/n
08002 Barcelona
Tel.: 93 256 21 00
Fax: 93 315 09 57
www.museuhistoria.bcn.
cat/quarhis

QUADERNS D'ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA DE LA CIUTAT DE BARCELONA

| BARKENO | BARCINO | BARCINONA |
| BARŠALŪNA | BARCELONA |

quarhis

ÈPOCA II·ANY 2021·NÚM.15·ISSN 1699-793X
248 PÀGINES · BARCELONA

SUMARI
SUMARIO
SUMMARY
SOMMAIRE

9-12 QUARHIS I EL MUSEU COM A CENTRE DE CONEIXEMENT: CAP A UNA NOVA ETAPA

JOAN ROCA I ALBERT

ARQUEOLOGIA DEL CONFLICTE I CIUTADANIA

16-57 BARCELONA 1936-1939: SISTEMA DEFENSU I CANVIS EN L'ARQUITECTURA D'UNA CIUTAT A LA REREGUARDA. UNA PROPOSTA D'ESTUDI DES DE L'ARQUEOLOGIA DEL CONFLICTE
JORDI RAMOS RUIZ

58-73 LA PETJADA DELS BOMBARDEIGS DE LA GUERRA CIVIL A LA CIUTAT DE BARCELONA: UNA PROPOSTA METODOLÒGICA
LAIA GALLEGU-VILA

74-79 ANNEX 1: ACCIÓ DEFENSA PASSIVA: CREACIÓ CONTEMPORÀNIA, EDUCACIÓ I ARQUEOLOGIA
NÚRIA AIDELMAN FELDMAN | LAIA COLELL APARICIO | CARLES GINER I CAMPRUBÍ

NOTES I ESTUDIS

82-103 LES PRIMERES SOCIETATS AGRÍCOLES A L'ÀREA DE SANT ANDREU I LA SAGRERA (BARCELONA): UNA VISIÓ DE CONJUNT
SERGIO ARROYO BORRAZ | ESTÍBALIZ MONGUILÓ CORTÉS | ISABEL PEREIRA HERNÁNDEZ | ANNA BACH GÓMEZ | MIQUEL MOLIST MONTAÑA

104-127 LA VIL·LA DEL PONT DEL TREBALL DIGNE ENTRE ELS SEGLES IV I VI. UN INDICADOR DEL CANVIS SOCIOECONÒMICS A BARCELONA ENTRE EL BAIX IMPERI I LA TARDOANTIGUITAT
DANIEL ALCUBIERRE GÓMEZ | JORDI ARDIACA RODRÍGUEZ | PERE LLUÍS ARTIGUES I CONESA | ANTONI RIGO JOVELLS

128-147 OS I METALL A LA NECRÒPOLIS ISLÀMICA DEL BORN, ESTUDI ANTROPOLÒGIC I ACTUACIONS DE CONSERVACIÓ-RESTAURACIÓ
NÚRIA ARMENTANO OLLER | IGNASI GALTÉS VICENTE | LÍDIA FONT PAGÈS | ANNA LÁZARO LUCAS | CARMÉ MIRÓ I ALAIX

148-159 LES RESTES D'AUS RECUPERADES A LA CASA CORRALES (EL BORN). REFLEXIONS AL VOLTANT DEL CONSUM D'AVIRAM A BARCELONA ENTRE ELS SEGLES XIV I XVIII
LLUÍS LLOVERAS ROCA | ANTONI FERNÁNDEZ ESPINOSA | LLUÍS GARCIA PETIT | SANTIAGO RIERA MORA | CARMÉ MIRÓ I ALAIX | JORDI NADAL LORENZO

160-191 APROXIMACIÓ ALS MATERIALS ARQUEOLÒGICS DE LA FASE FINAL DEL REC COMTAL AL SEU PAS PER L'ANTIC MERCAT DEL BORN
JOSEFA HUERTAS ARROYO | NÚRIA MIRÓ I ALAIX | TONI FERNÁNDEZ ESPINOSA

NOTICIARI

194-196 PROJECTE PREHISTÒRIA AL PLA DE BARCELONA

197-200 PALEOPAISATGE I PALEOAMBIENT A BARCELONA: EL PROJECTE PALEOBÀRCINO-I (2016-2020)

201 RECURSOS FAUNÍSTICS A LA BARCELONA IMPERIAL, TARDOANTIGA I MEDIEVAL. IMPLICACIONS ECONÒMIQUES I SOCIALS.

202-205 ARQUEOBORN, EL PROJECTE DE RECERCA ARQUEOLÒGICA D'EL BORN-CMM

206-207 NOVES APORTACIONS AL CONEIXEMENT DE LES MAJÒLIQUES DE POSSIBLE ORIGEN VALENCIÀ LOCALITZADES A LA CIUTAT DE BARCELONA

208-209 LA CIRCULACIÓ CERÀMICA A BARCELONA I EL SEU TERRITORI ADJACENT AL VOLTANT DELS SEGLES XV I XVII A TRAVÉS DEL SEU ESTUDI ARQUEOMÈTRIC

210-212 ARQUEOLOGIA I CIUTADANIA. EL PROTOCOL D'ACCÉS ALS REFUGIS ANTIAERIS DE BARCELONA

213 "EDIFICIS FERITS", UNA EINA QUE BUSCA LA PRESERVACIÓ DE LA MEMÒRIA AMB LA PARTICIPACIÓ CIUTADANA

215-218 BIBLIOGRAFIA PUBLICADA SOBRE ARQUEOLOGIA DE BARCELONA

219-226 TEXTOS EN CASTELLANO. SÍNTESIS

227-234 ENGLISH TEXT. SUMMARY

235-242 TEXTES EN FRANÇAIS. RÉSUMÉ

243-247 NORMES DE PRESENTACIÓ D'ORIGINALS A QUARHIS

**ARQUEOLOGIA
DEL CONFLICTE
I CIUTADANIA**

**ARQUEOLOGÍA
DEL CONFLICTO
Y CIUDADANÍA**

**CONFLICT
ARCHEOLOGY
AND CITIZENSHIP**

**ARCHÉOLOGIE
DU CONFLIT
ET CITOYENNETÉ**

Resum

L'obra *Acció defensa passiva* va ser creada per l'artista visual Fernando Prats (Santiago de Chile, 1967) a l'Institut Menéndez y Pelayo, en el marc de la quarta edició (2012-2013) de "Creadors EN RESIDÈNCIA als instituts de Barcelona" (a partir d'ara, EN RESIDÈNCIA). En aquest article s'aborda el projecte *Acció defensa passiva* com a procés de creació artística que contribueix a la construcció de vincles entre el sistema educatiu i el sistema cultural i, en especial, amb l'arqueologia i la història urbanes. En aquesta intersecció de sistemes, ha estat especialment significativa la participació del MUHBA (Museu d'Història de Barcelona) i del Servei d'Arqueologia de Barcelona.

EN RESIDÈNCIA: vincular educació i cultura

EN RESIDÈNCIA és un programa de creació artística que des de 2009 proposa un espai de treball compartit entre artistes, alumnes d'educació secundària obligatòria (entre 12 i 16 anys) i docents de centres educatius públics. Al llarg de tot un curs, i dins de l'horari lectiu, creadors i creadores de disciplines i generacions molt diverses desenvolupen un procés de creació juntament amb un grup de joves, des de la ideació fins a la presentació pública.

EN RESIDÈNCIA va ser concebut a partir de la cooperació entre l'Institut de Cultura de Barcelona², el Consorci d'Educació de Barcelona i l'associació A Bao A Qu, que treballa en la intersecció entre cultura, creació i educació i que va comissariar i coordinar el projecte que ens ocupa³. Amb una trajectòria de dotze edicions, EN RESIDÈNCIA s'ha realitzat en 50 instituts públics de la ciutat⁴.

Acció defensa passiva realitza de forma especialment significativa l'objectiu de connectar el sistema educatiu i el sistema cultural. En el cas present, la complicitat es va establir amb el MUHBA (Museu d'Història de Barcelona) i el Servei d'Arqueologia de Barcelona. L'artista Fernando Prats, titular d'aquesta residència, volia posar de relleu els rastres i les empremtes de la història en la pell de la

ciutat, en relació amb la guerra civil. El procés de creació requeria accions en determinats espais vinculats a la memòria de la destrucció i de la defensa i la resistència i havia de ser coherent amb els plantejaments educatius de l'Institut Menéndez y Pelayo.

La plaça de Sant Felip Neri, que encara mostra els estralls causats per les bombes, i el sistema de defensa passiva al Refugi 307 van ser els motors del procés de creació, que també fou un procés d'aprenentatge, de la mà del MUHBA i el Servei d'Arqueologia. Els alumnes participants, que eren joves estudiants de 4t d'ESO d'entre 15 i 16 anys, van conèixer de prop l'arqueologia com a disciplina que permet crear coneixement a partir de la interpretació d'unes restes.

Acció defensa passiva com a projecte participatiu

Acció defensa passiva és un bon exemple de cooperació intensa i extensa entre agents culturals i educatius: l'Institut Menéndez y Pelayo, el MUHBA, el Servei d'Arqueologia, el Consorci d'Educació... tot plegat amb un protagonisme central del saber associat a l'arqueologia. L'acompanyament còmplice en el procés de creació es va desenvolupar al llarg de les seves diverses fases:

DEFINICIÓ DE PROJECTE

En la fase inicial, d'octubre a desembre de 2012, el MUHBA i el Servei d'Arqueologia van ajudar a identificar referents i van obrir portes a la recerca i l'experimentació. Les primeres visites al Refugi 307 i a la plaça de Sant Felip Neri van ajudar a contactar amb la memòria i amb el coneixement històric associats a unes restes.

INTERVENCIÓ I CREACIÓ

De febrer a març de 2013, els conservadors del MUHBA i els responsables del Servei d'Arqueologia van contribuir a perfilar el mètode d'intervenció en els dos indrets seleccionats. Les actuacions a la plaça de Sant Felip Neri i al Refugi 307 van tenir per objecte el registre de les marques de la destrucció i de la defensa de Barcelona durant la

1. Carles Giner i Camprubí és director del programa EN RESIDÈNCIA. Núria Aidelman Feldman i Laia Colell Aparicio són membres de l'Associació A Bao A Qu. Carles Giner i Camprubí és autor de la primera part del text ('EN RESIDÈNCIA: vincular educació i cultura', p. 74-76); Núria Aidelman Feldman i Laia Colell Aparicio són autores de la segona part ('El procés de creació com a recerca i compromís', p. 76-79).

2. El Consorci d'Educació de Barcelona és el principal agent educatiu públic de la ciutat. Està integrat per la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona. L'Institut de Cultura (Ajuntament de Barcelona) és el principal agent cultural públic de la ciutat.

3. Cada procés de creació d'EN RESIDÈNCIA compta amb la participació d'un equip de mediació, que desenvolupa les funcions de comissariat i coordinació de cada residència. Els equips de mediació no només seleccionen els i les artistes participants sinó que també acompanyen el procés de creació i tots els participants (alumnes, docents, artistes). EN RESIDÈNCIA compta amb un total de setze equips de mediació, experts en aquest tipus d'acompanyament artístic i educatiu.

4. La web d'EN RESIDÈNCIA recull i documenta les obres i els processos de creació de les 146 residències realitzades en les 12 primeres edicions del programa (2009-2021), amb la participació d'un total de 160 artistes, 140 docents i 2.628 adolescents. Tot l'arxiu del programa, disponible a <https://www.enresidencia.org>.

Guerra Civil. Aquesta captura de les empremtes s'havia de realitzar amb les tècniques, les eines i els materials aconsellats pels professionals de l'arqueologia.

Acció defensa passiva es va formalitzar com les intervencions en edificis patrimonials. Per aquest motiu, la intervenció a la plaça de Sant Felip Neri consta a l'*Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona* de 2013, on Montserrat Pugès relata la intervenció efectuada amb l'acompanyament de l'Àrea de Conservació i Restauració del Servei d'Arqueologia⁵.

Igualment, la intervenció a l'interior del Refugi 307 va ser supervisada per l'equip del Servei d'Arqueologia, tal com també es pot consultar en el blog del procés de creació a l'Institut Menéndez y Pelayo, on la professora

Figura 1

Acció Defensa Passiva a la Capella Santa Àgata de Barcelona [del 15 de maig al 25 de setembre de 2013].

Isabel Abarca, que fou la referent d'aquesta actuació *EN RESIDÈNCIA* amb Fernando Prats, va documentar el procés de creació⁶.

VISUALITZACIÓ

L'obra *Acció defensa passiva*, un cop completada, es va exposar a la capella de Santa Àgata, al MUHBA Plaça del Rei, del 15 de maig al 25 de setembre de 2013. Van veure-la més de 35.000 persones⁷(fig.1).

5. Pugès i Dorca, M. 2015. "Plaça de Sant Felip Neri". *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2013. Principals intervencions arqueològiques i treballs de conservació i restauració. Intervencions en el patrimoni*. Servei d'Arqueologia de Barcelona. Institut de Cultura. Barcelona. p. 160-162. [en línia] [https://ajuntament.barcelona.cat/arqueologia-barcelona/wp-content/uploads/Anuari_2013.pdf](https://ajuntament.barcelona.cat/arqueologia/barcelona/wp-content/uploads/Anuari_2013.pdf)

6. EN RESIDÈNCIA, *Tornem al Refugi 307*. Fernando Prats EN RESIDÈNCIA. Diari del procés de creació. [blog en línia]. Publicació de 3 de març de 2013. Disponible a <https://blocsresidencia.bcn.cat/menendezpelayo/?p=559>.

7. Com a exemple, la inclusió al butlletí del MUHBA, disponible en línia a <https://blocsresidencia.bcn.cat/menendezpelayo/?p=559>.

COMUNICACIÓ

Els alumnes també van participar de forma activa en la presa de decisions sobre el muntatge de l'exposició a la Capella de Santa Àgata i, de forma especial, en les accions i activitats del programa públic associat al projecte. Van tenir veu pròpia en l'acte inaugural i també van fer de guies a la Nit dels Museus i a les jornades de portes obertes.

PATRIMONIALITZACIÓ

Un any després de la seva realització, *Acció defensa passiva* va ser adquirida per l'Ajuntament de Barcelona (2014). A instància de l'equip de Museus i Patrimoni, va passar a formar part del patrimoni cultural de la ciutat. Des d'aleshores, els equips del MUHBA s'ocupen de l'obra, ben catalogada i documentada, i de la seva conservació. *Acció defensa passiva* s'ha mostrat en múltiples exposicions i comença a tenir, per mèrits propis, una trajectòria singular en l'imaginari de la ciutat⁸.

El procés de creació com a recerca i compromís

El treball de Fernando Prats conjuga dos elements que el fan singular i que alhora resulten particularment interessants per a vincular-los al context educatiu: la investigació sobre la materialitat de l'obra pictòrica i la reflexió sobre els espais com a dipositaris i testimonis de la memòria col·lectiva. Quan la primavera de 2012 vam convidar-lo a desenvolupar un projecte en el marc del programa EN RESIDÈNCIA, l'artista acabava de realitzar l'exposició *Gran Sur* per al pavelló de Xile a la 54a edició de la Biennale di Venezia⁹. En l'exposició es mostraven, a més de la intervenció inspirada en l'expedició de Sir Ernest Shackleton al Pol Sur que donava nom a la mostra, les obres *Acción Chaitén* (2009) i *03:34:17* (2010). En ambdues obres, Fernando Prats treballa amb la tècnica del fum sobre el paper, el frottage, i inclou en les instal·lacions vídeos de documentació. En ambdues, explora el que en el seu text per al catàleg *Gran Sur*, Justo Pastor Mellado designa com a "llocs crítics"¹⁰. A la ciutat de Chaitén (a la Patagònia

xilena), després de segles sense activitat, el 2 de maig de 2008 va entrar en erupció el volcà provocant evacuacions massives de la població. *03:34:17* recorre diverses poblacions xilenes després del terratrèmol del 27 de febrer de 2010, considerat la pitjor tragèdia natural viscuda a Xile des de 1960. Ja abans de *Gran Sur* i també després amb *We were dead, and we could breathe. (Paul Celan)* (2012) i el seu últim projecte *Primera línia* (2020), l'artista desenvolupa gran part del seu treball en llocs que podríem descriure com a marcats pel dolor, la tragèdia o la catàstrofe.

Quan Fernando Prats va acceptar la invitació de participar a EN RESIDÈNCIA –que li permetria realitzar per primera vegada una obra a Barcelona, la seva ciutat des de 1990–, la pregunta inicial gairebé venia donada: quins "llocs crítics" voldríem explorar? I en les primeres converses de seguida vam adonar-nos que, en aquest cas, no començaríem tant per uns llocs concrets sinó per un moment de la història recent de la ciutat: la guerra civil espanyola. La investigació inicial amb l'alumnat de l'Institut fou sobre els llocs de Barcelona on la guerra civil havia deixat empremtes duradores.

Un dels tres aspectes més rellevants de l'obra de Prats és la seva capacitat no només de mostrar sinó de commoure i activar el dolor present en els rastres materials. La connexió amb els llocs, per tant, implica també un vincle emocional. Era aquesta doble vessant de recerca històrica i de vincle amb el passat el que ens interessava explorar juntament amb l'alumnat.

EL REFUGI 307 AL POBLE-SEC

Calia reflexionar amb els i les alumnes sobre els fets ocorreguts a Barcelona durant la Guerra Civil. Aconsellats per l'equip del MUHBA, vàrem decidir començar per una visita al Refugi 307 del Poble-sec, construït pels ciutadans i ciutadanes per protegir-se dels bombardejos. Tres aspectes van impressionar el grup: el fet que Barcelona hagués estat la primera gran ciutat en patir bombardejos sistemàtics contra la població civil, la dimensió dels túnels excavats pels seus habitants, alguns de més de 400 metres

8. L'obra va ser inclosa a l'exposició "Ni es crea ni es destrueix", a La Capella (2014), amb un total de 14.650 visitants. I, el 2019, va ser presentada de nou, en el marc de l'exposició "Aquí hem trobat un espai per pensar", a Fabra i Coats – Centre d'art contemporani de Barcelona (del 12 d'abril al 30 de juny de 2019). En aquesta ocasió, un total de 2.612 persones van poder tornar a gaudir de l'obra.

9. Del 4 de juny al 27 de novembre de 2011, a cura de Fernando Castro Flórez.

10. Pastor Mellado, J. 2011. "Trabajar el paisaje". *Gran Sur*. Ediciones Polígrafa. Barcelona. p. 202.

Figura 2

Un grup d'alumnes captura les empremtes d'un mur del Refugi 307 amb paper vegetal.

de longitud¹¹, i els rastres visibles dels cops de pic amb què homes, dones i infants excavaven aquell túnel sota la muntanya. Aquella primera visita va deixar en la memòria dels i les alumnes i de l'artista el concepte de 'defensa passiva' que més tard donaria títol al projecte.

De les accions al Refugi 307, dues partien de la impressió causada en el grup per les incisions dels pics a les parets i es van incorporar a *Acció defensa passiva*. En primer lloc, van estendre un gran paper vegetal sobre un dels murs dels túnels i, pressionant amb cura el paper sobre el mur, s'hi van marcar els solcs, les ratllades, les incisions i tots els rastres dels cops amb què s'havia excavat el refugi (fig. 2). La segona acció va consistir en extreure tres motlles per fer peces en bronze corresponents a les incisions a la pedra que testimonien el gest i la força amb què es feien avançar els murs dels túnels. A la part baixa dels túnels s'hi perceben cops més petits i menys profunds: era on picaven els nens. A la zona mitja, els cops són de les dones i a la part superior, d'homes grans que no havien estat mobilitzats per anar al front. L'extracció dels motlles

amb silicona va ser realitzada per un especialista i el grup d'alumnes va assistir a tot el procés.

LA PLAÇA DE SANT FELIP NERI

En paral·lel a les visites al Refugi 307, es va desenvolupar el treball de documentació sobre els bombardeig de la plaça de Sant Felip Neri per part de l'aviació feixista italiana el 1938, que va matar 42 persones, de les quals una trentena eren nens. Amb motiu del 75è aniversari van aparèixer nombrosos articles als diaris, cosa que va propiciar l'interès dels nois i noies, i el grup va anar a veure la façana de Sant Felip Neri, que molts desconeixien però que interessava a Fernando Prats feia temps.

Davant de la façana de l'església, observant en silenci el relleu del mur ple de forats provocats per la metralla, la memòria de la guerra civil es feia molt propera, visible i palpable, convivint amb els turistes que visitaven l'indret i l'esbarjo dels nens i nenes de l'escola Sant Felip Neri que juguen cada dia a la plaça. Havien trobat, doncs, un altre "lloc crític" del projecte *Acció Defensa Passiva*, i ara

11. Els túnels tenen una alçada de 2,10 metres i una amplada que oscil·la entre 1,5 i 2 metres.

Figura 3

Acció de registre de les empremtes del mur de Sant Felip Neri amb papers fumats (1).

aquest lloc no era subterrani sinó ben visible a la superfície de la ciutat.

En el cas de Sant Felip Neri, Fernando Prats va proposar als i les alumnes crear un gran mur pictòric amb la seva tècnica dels papers fumats. Va convidar-los a participar en la preparació dels papers, situant-los a la part superior d'una "caixa de fum":¹² la combustió de la benzina dins d'aquest contenidor fuma el paper. En total es van necessitar 70 papers Geler de 250 grams fumats de 100 cm x 70 cm. L'altra tasca prèvia a la realització del mural va ser la presa de mides i el dibuix d'un alçat per ordenar els papers una vegada presa l'empremta. Els dies 14 i 15 de març de 2013 es va realitzar l'acció. Els papers fumats van ser curosament transportats perquè no patissin cap contaminació atzarosa i a continuació es va procedir al registre de les empremtes, fent pressió amb les mans sobre el revers del paper recolzat al mur.

Els papers no s'enganxen, sinó que es col·loquen sobre el mur un a un. A continuació, es banyen en una safata amb un fixador i finalment s'assequen amb assecadors de cabell. Un cop confegit, el mural va fer 14 metres de llarg i 2,80 metres d'alçada (fig. 3 i 4).

Una reparació simbòlica

Acció Defensa Passiva es va presentar el 15 de maig de 2013 a la Capella de Santa Àgata. Juntament amb les peces descrites del treball al Refugi 307 i a la plaça de Sant Felip Neri, es projectava un film que documentava el procés i que ara és accessible al web de l'artista.

En el text que acompanyava l'exposició es deia que l'obra aspirava a ser «una reparació simbòlica i un reconeixement i homenatge a totes les dones, els homes i els infants que van patir els atacs, i a totes les famílies que, encara avui, carreguen en silenci una de les etapes més doloroses de la història de Catalunya».

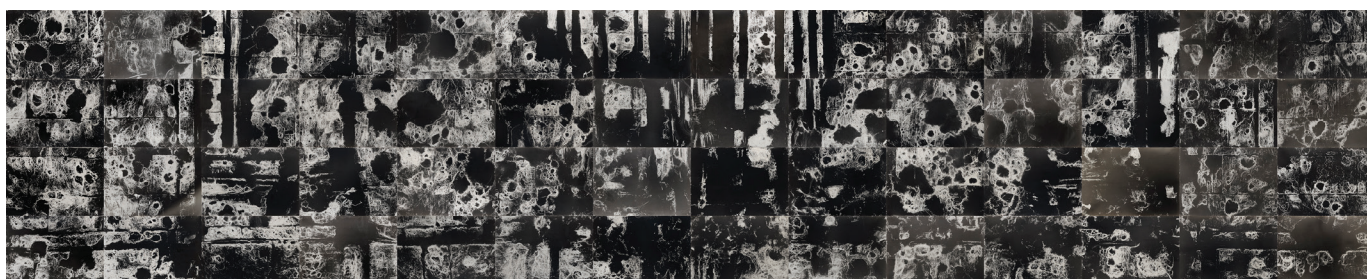
A la presentació, el grup de nois i noies afegia: «Capturar les empremtes és fer visibles els llocs del patiment.» Qualsevol persona que hagi contemplat *Acció defensa passiva* no pot tornar a passar per Sant Felip Neri sense recordar i estremir-se davant del que veu. És una memòria que habita silenciosa els espais de la ciutat, i *Acció defensa passiva* aconsegueix fer-la visible i donar-li veu. Aquesta és la dimensió política del treball de Fernando Prats: fer evidents els testimonis que, a diferència de les restes que cal excavar, ja són davant dels nostres ulls (fig. 5).

12. Al catàleg de *Gran Sur* es pot veure una fotografia on s'aprecia part d'aquest procés. *Op. cit.*: 218.

Figura 4

Acció de registre de les empremtes del mur de Sant Felip Neri amb papers fumats (2).

Aquesta dimensió política del treball pren un nou impuls quan el procés és compartit amb un grup de nois i noies que descobreixen de manera vivencial i implicada la història de la ciutat on viuen, i assumeixen la responsabilitat de mostrar-la.

En el pròleg d'*Entre el passat i el futur*, Hannah Arendt escriu, en referència a una paràbola de Franz Kafka: "El primer que cal advertir és que no només el futur – 'l'onada del futur' –, sinó també el passat, és vist com una força i no pas, com en gairebé totes les nostres metàfores, com una càrrega que l'home ha de suportar i del pes mort de la qual pot o fins i tot ha d'alliberar-se en el seu

Figura 5

Acció Defensa Passiva, Fernando Prats amb els i les alumnes de l'Institut Menéndez y Pelayo Mónica Andrés, Patricia Camero, Suelen Andrea Carrillo, Yuanjie Chen, Soraya Garcia, Daryl Gay de Chávez, Arturo Hervás, Lluís Miquel Lozada, Maria Maled, Joana Mestres, Laura Prats, Maria Saavedra, Leire Sánchez, Samuel Savage, Pedro Luis Vargas, i la professora Isabel Abarca.

camí vers el futur; en paraules de Faulkner, 'el passat mai no mor, ni tan sols és passat'¹³.

13. Hannah Arendt. 1968 (1954). *Between Past and Future*. Penguin Books. Nova York. p. 10 [traducció al català de Carles Giner].

MU·HBA MUSEU D'HISTÒRIA
DE BARCELONA

**MUSEU D'HISTÒRIA
DE BARCELONA (MUHBA)**

Plaça del Rei, s/n.
08002 Barcelona
Tel.: 93 256 21 00
museuhistoria@bcn.cat
barcelona.cat/museuhistoria

Ajuntament
de Barcelona